Mr Vukica Midorović
advokat u Kikindi

REHABILITACIJA POLITIČKIH OSUĐENIKA*

SAŽETAK: Zakon o rehabilitaciji („Sl. glasnik RS”, broj 33/2006. od 25. 04. 2006. godine) reguliše pitanja rehabilitacije lica koja su bez sudske ili administrativne odluke ili tim odlukama, iz političkih ili ideoloških razloga lišena života, slobode ili nekih drugih prava od 06. 04. 1941. godine do dana njegovog stupanja na snagu — 25. 04. 2006. godine. Sadrži devet članova i važi za najkraći zakon koji je u praksi doneo najviše problema. Zakon nije regulisao postupak i pravila po kojima će sudovi postupati prilikom odlučivanja o zahtevima za rehabilitaciju, nije regulisao pitanje naknade štete rehabilitovanim licima kao ni mnoga druga pitanja vezana za vraćanje oduzetih prava i imovine, usled čega se odmah po donošenju pristupilo njegovoj izmeni.

Iako sadrži brojne nedostatke i nedorečenosti, Zakon o rehabilitaciji predstavlja pozitivan pomak u nastojanju da se država distancira od određenih političkih i sudskih procesa u kojima su ljudi kažnjavani zbog različitih političkih i ideoloških shvatanja, koji su vođeni u periodu od 06. 04. 1941. godine do 25. 04. 2006. godine. Nema, međutim prave rehabilitacije bez moralne satisfakcije i istovremeno utvrđenog prava na naknadu štete. Da bi se započeti postupak rehabilitacije političkih osuđenika i kažnjenika nastavio i sproveo, nužne su izmene i dopune Zakona a rehabilitaciji.

Ključne reči: rehabilitacija, politički osuđenik, politički kažnjenik, nepravedna osuda, rehabilitovano lice, žrtva progona iz političkih razloga, postupak rehabilitacije, naknada štete

* Rad primljen: 16. IX 2008. godine.

UVOD

Odmah po donošenju dugo čekanog Zakona o rehabilitaciji bilo je jasno da on ne može ispuniti cilj radi kog je donet: da ispravi istorijsku nepravdu i žrtvama političke represije i državne samovolje omogući satisfakciju. Umesto celovitog rešavanja nagomilanih problema, Zakon je samo otvorio proces rešavanja istih kroz utvrđivanje da je rehabilitovano lice bilo žrtva progona i nasilja iz političkih razloga. Zakon nije obuhvatio pravo na naknadu štete i povraćaj konfiskovane imovine rehabilitovanim licima već je naveo da će se ta pitanja urediti posebnim zakonom. Nije predviđeno kada i kojim zakonom će to biti regulisano, kao ni koji vidovi štete i kojim licima će biti priznati, što je veoma loše rešenje, odnosno način za izbegavanje celovitog rešavanja problema rehabilitacije političkih osuđenika i kažnjenika. Zbog ovih i brojnih drugih nedostaka i nedorečenosti Zakon o rehabilitaciji se smatra najgorim zakonom u Republici Srbiji.

POJAM POLITIČKE REHABILITACIJE

Politička rehabilitacija lica podrazumeva poništenje svih pravnih posledica koje su nastupile donošenjem određene odluke, kao i poništenje pravnih posledica koje su nastupile progonom lica iz političkih i ideoloških razloga bez sudske i administrativne odluke. Rehabilitovana lica se ubuduće imaju smatrati neosuđivana, donete odluke poništene, a prava koja su im bila oduzeta, ograničena ili uskraćena, vraćena. Nema potpune rehabilitacije bez istovremenog rešavanja i pitanja naknade štete rehabilitovanim licima, vraćanja konfiskovane imovine i naknade štete za oduzeta, ograničena ili uskraćena prava.

ZAKON O REHABILITACIJI — REŠENJA I PROBLEMI U PRAKSI

Zakon o rehabilitaciji je stupio na snagu 25. 04. 2006. godine i odmah po usvajanju Vrhovni sud Srbije je tražio od Ministarstva pravde, Vlade Republike Srbije i Skupštine da hitno izrade i usvoje njegove izmene budući da je doneo mnoge pravne praznine, nesuglasice i nedorečenosti. Kao prvo i osnovno pitanje postavilo se pitanje postupka koji će se primenjivati. Radi otklanjanja navedene praznine i radi jedinstvene sudske primene prava, Opšta sednica Vrhovnog suda Srbije zauzela je 17. 05. 2006. godine sledeći načelan pravni stav: „O zahtevima za rehabilitaciju po Zakonu o rehabilitaciji koji je stupio na snagu 25. 04. 2006. godine okružni sud odlučuje shodnom primenom pravila vanparničnog postupka.”

Pri Ministarstvu pravde je formirana radna grupa radi preispitivanja pojedinih rešenja Zakona. Zadatak radne grupe je da uvaži probleme sa kojima se suočila sudska praksa prilikom postupanja po zahtevima za rehabilitaciju i izradi predlog izmena i dopuna Zakona o rehabilitaciji.

Do donošenja izmena Zakona o rehabilitaciji sudovi moraju postupati po postojećem zakonu. Oni ne mogu odbiti da odlučuju po zahtevima za rehabilitaciju samo iz razloga što Zakon nije uredio pravila postupka i što nije potpun. Za nešto više od dve godine od stupanja na snagu Zakona o rehabilitaciji okružnim sudovima je stiglo više od hiljadu zahteva za rehabilitaciju. Sudovi postupaju po tim zahtevima u granicama Zakona i donose rešenja kojima zahtev za rehabilitaciju usvajaju ili ga odbijaju.

PRIMENA ZAKONA O REHABILITACIJI U PRAKSI

Zakon o rehabilitaciji se odnosi na lica koja su bez sudske ili administrativne odluke ili sudskom i administrativnom odlukom lišena, iz političkih ili ideoloških razloga, života, slobode ili nekih drugih prava od 06. 04. 1941. godine, do dana njegovog stupanja na snagu, a imala su prebivalište na teritoriji Republike Srbije. Zakonom se ne vrši rehabilitacija ex lege jer ne sadrži odredbe o rehabilitaciji po sili zakona — bez sprovođenja postupka, kao što to sadrže slični propisi o političkoj i pravnoj rehabilitaciji lica koja su pretrpela nepravdu, progon, nasilje ili su lišena života ili slobode u autoritarnim režimima u drugim zemljama. Postupak rehabilitacije se sprovodi na osnovu zahteva koji može podneti svako zainteresovano fizičko ili pravno lice. Pravo na podnošenje zahteva ne zastareva. Zahtev se podnosi okružnom sudu prema prebivalištu, odnosno sedištu podnosioca zahteva ili mestu gde je izvršen progon ili nepravda. Propisano je da zahtev sadrži lične podatke lica čija se rehabilitacija zahteva i dokaze o opravdanosti zahteva. Ukoliko podnosilac zahteva nije u mogućnosti da podnese dokaz o opravdanosti zahteva, tada se uz zahtev podnosi opis progona ili nasilja sa podacima koji mogu poslužiti za bližu identifikaciju žrtve i događaja. O zahtevu odlučuje veće od tri sudijske u javnom postupku. Pre odlučivanja sud pribavlja potrebna dokumenta od nadležnih državnih organa i organizacija, koji su dužni da ih na zahtev suda dostave u roku od 60 dana. Zakonom nije regulisano kako će se pribaviti potrebna dokumentacija ukoliko ih nadležni državni organi i organizacije ne dostave sudu u ostavljenom roku, odnosno ukoliko ih uopšte ne dostave. Dalje je predviđeno da sud obrazloženim rešenjem zahtev za rehabilitaciju usvaja ili odbija. Rešenjem kojim usvaja zahtev za rehabilitaciju sud utvrđuje da je odluka koja je bila doneta protiv rehabilitovanog lica ništava od trenutka njenog donošenja, i da su ništave sve njene pravne posledice, uključujući i kaznu konfiskacije imovine. Ovim se uklanjaju sve pravne posledice presude i otvara put za restituciju nepravredno oduzete imovine, ali se pitanje restitucije ne rešava. Rehabilitovano lice smatra se neosuđivanim. Kada sudska ili administrativna odluka nije bila ni doneta, sud u rešenju kojim se usvaja zahtev za rehabilitaciju utvrđuje da je rehabilitovano lice bilo žrtva progona i nasilja iz političkih i ideoloških razloga. Protiv rešenja o odbijanju zahteva za rehabilitaciju može se izjaviti žalba Vrhovnom sudu Srbije koji o njoj odlučuje u veću od pet sudi-

ja. Ministarstvo nadležno za pravosuđe po službenoj dužnosti svakog meseca objavljuje imena i podatke o rehabilitovanim licima u „Službenom glasniku Republika Srbije”.

NUŽNOST PROMENE ZAKONA O REHABILITACIJI

Procedura propisana Zakonom o rehabilitaciji, osim o javnosti, stvarnoj, mesnoj i funkcionalnoj nadležnosti, ne sadrži ostala procesna pravila koja sud primenjuje odlučujući o zahtevu za rehabilitaciju. Nakon što je Vrhovni sud Srbije usvojio načelan pravni stav o postupku koji se primenjuje prilikom odlučivanja o zahtevima za rehabilitaciju popunjena je pravna praznina u pogledu pravila postupka koji će se primenjivati. Članom 1. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku propisano je da se odredbe tog zakona primenjuju i u drugim pravnim stvarima iz nadležnosti redovnih sudova za koje zakonom nije izričito određeno da se rešavaju u vanparničnom postupku, ako se ne odnose na zaštitu povređenog ili ugroženog prava niti se zbog učesnika u postupku mogu primeniti odredbe Zakona o parničnom postupku. Stoga bi u postupku sudske rehabilitacije trebalo, na osnovu člana 1. stav 2. Zakona o vanparničnom postupku („Službeni glasnik SRS”, broj 25/82, 48/88, „Službeni glasnik RS”, broj 46/95, 18/2005) shodno primenjivati opšta pravila Zakona o vanparničnom postupku (član 1—30) i supsidijerne odredbe Zakona o parničnom postupku, što ne znači i striktnu primenu ovih propisa. Obzirom na specifičnu prirodu rehabilitacije svakako bi trebalo **bliže regulisati pravila postupka po kojima bi sudovi trebalo da postupaju** prilikom odlučivanja o zahtevima za rehabilitaciju.

Pored odredaba o postupku i pravilima postupka, Zakon o izmenama i dopunama Zakona o rehabilitaciji bi trebalo da sadrži i sledeće odredbe:

— Da u postupku rehabilitacije, pored podnosioca zahteva, **kao učesnik bude i država.**

— Da **pravo na rehabilitaciju imaju sva lica koja su bila državljani Republike Srbije.** Nije opravdano i pravično rešenje sadržano u članu 1. Zakona da pravo na rehabilitaciju imaju samo lica koja su bez sudske ili administrativne odluke ili sudskom ili administrativnom odlukom lišena iz političkih ili ideoloških razloga, života, slobode ili nekih drugih prava ... „**koja su imala prebivalište na teritoriji Republike Srbije**”. Smatram da bi navedenu odredbu trebalo zameniti odredbom „**koja su bila državljani Republike Srbije**”. Postojeća odredba Zakona je uskratila mogućnost rehabilitacije brojnim državljanima Republike Srbije koji su bili žrtve političkih progona a nisu imali (ili to ispravama ne mogu da dokumentuju) prebivalište na teritoriji Republike Srbije.

— Trebalo bi razlikovati **rehabilitaciju po sili zakona** kojom bi bila obuhvaćena sva lica po određenim političkim procesima koja bi zakon taksativno nabrojao. Na primer, sva lica nad kojima je u periodu od 24. 05. 1944. godine do 24. 08. 1945. godine, bez suđenja ili na osnovu od-

luka vojnih sudova i operativnih vojnih jedinica, izvršena smrtna kazna. Zatim, sva lica koja su osuđena ili kažnjena u vezi sa Rezolucijom Informbiroa KP od 28. 06. 1948. godine, i sl.

— Istovremeno i **potpuno** rešavanje pitanja **naknade štete, vidova štete, lica kojima pripada, restitucije oduzete imovine, naknade štete za oduzeta, ograničena ili uskraćena prava.** Bez celovitog rešavanja navedenih pitanja nema potpune rehabilitacije.

— Trebalo bi regulisati i pitanja pravne rehabilitacije u širem smislu: obeštećenje za narušeno zdravlje, povređeni ugled, priznavanje u radni staž vremena provedenog u zatvoru, i sl., kao i lica koja imaju pravo na tu naknadu.

— Zakonom bi trebalo da budu obuhvaćene **sve žrtve političkih progona**, i dr., što su samo neka razmišljanja o nedostacima Zakona o rehabilitaciji političkih osuđenika i kažnjenika koja su uočena u praksi.

ZAKLJUČAK

Zakon o rehabilitaciji političkih osuđenika i kažnjenika je kao pravni akt nepotpun i nedorečen. Nije dovršen i celovit, već samo započet. Pitanje rehabilitacije političkih osuđenika je od izuzetnog značaja za pravnu istoriju i nužno je rešiti ga u celini. Zemlje u okruženju koje su se suočile sa sličnim problemom su uglavnom ovo pitanje rešile na odgovarajući način, što nije slučaj i sa našom zemljom. Donošenje Zakona o rehabilitaciji je pozitivan korak u rešavanju pitanja rehabilitacije političkih osuđenika i kažnjenika, ali se na osnovu njega ne može izvršiti potpuna rehabilitacija. Da bi se započeti proces sproveo i dovršio neophodne su izmene Zakona o rehabilitaciji koje bi omogućile obeštećenje žrtava političkih progona. Politički rehabilitovana lica imaju pravo da im se vrati oduzeta imovina i da im se prizna pravo na naknadu štete zbog pretrpljenih duševnih patnji i ta pitanja se moraju regulisati zakonom, bez odlaganja. Pravni osnov odgovornosti države za štetu je nesporan. Zakonom bi trebalo utvrditi da li će se naknada rehabilitovanim licima dati po građanskopravnom osnovu ili kao vid javnih obeštećenja, da li će im se priznati puna naknada ili će ona biti ograničena i limitirana. Trebalo bi regulisati način i vrste obeštećenja (naturalna restitucija ili novčana kompenzacija), zaštitu prava savesnih sticalaca imovine koja podleže vraćanju. Neka, veoma prihvatljiva rešenja u ovom pogledu sadržana su u zakonodavstvima i praksi zemalja koje su se pre nas suočile sa sličnim problemima: Češke, Slovenije, Mađarske, i trebalo bi ih uvažiti prilikom izrade izmena Zakona o rehabilitaciji.

THE REHABILITATION OF POLITICAL CONVICTS

Vukica Midorović, LL.M.
Attorney at law in Kikinda

Summary

Rehabilitation Law („Official Journal of the Republic of Serbia” number 33/2006 dated April 25, 2006) governs the matter of the rehabilitation of the people who were deprived of life, freedom or some other rights in the period from April 6, 1941 until the day the law entered into force — April 25, 2006, without court or administrative decision or by the virtue of these decisions, due to political or ideological reasons. The law consists of nine chapters and it has been known as the shortest law which brought the most problems. The law did not govern the procedure or the rules that would be applied by the courts when deciding on the requests for rehabilitation, it did not govern the compensation of damages to the rehabilitated people and many other questions associated with the reestablishing the rights and properties that were deprived. These are the reasons why the law was to be changed immediately after it was passed. Although the law contains many defects and understatements, the Rehabilitation Law is a positive step in country's effort to make a distance from particular political and court procedures in which people were punished because of different political and ideological beliefs that took place in the period from April 06, 1941 until April 25, 2006. There is no real rehabilitation without moral satisfaction and at the same time established right to the compensation of damages. In order to continue and carry out the process of rehabilitation of political convicts and those punished by law, changes and adjustments to the rehabilitation law are needed.

Keywords: rehabilitation, political convict, unjustifiable verdict, rehabilitated person, the victim of persecution for political reasons, the rehabilitation procedure, compensation of damages